

Datum : 4 december 2003
Aan : De Minister van Economische Zaken

Economierapportage december 2003¹

De wereldeconomie is het afgelopen kwartaal sterk opgeveerd en de verwachting is dat het herstel zal doorzetten. Na drie kwartalen van krimp vertoonde ook de Nederlandse economie weer enige groei en liet daarmee de recessie achter zich. De komende tijd kan Nederland profiteren van het internationale herstel, maar de economie zal voorlopig nog ondermaats blijven presteren. Na een krimp van ¾% dit jaar zal de economie volgend jaar naar verwachting met slechts 1% groeien. Het bedrijfsleven blijft marktaandeel verliezen door de waardestijging van de euro en de sterk gestegen arbeidskosten. De bezuinigingen, de lastenverzwaringen en de stijging van de pensioenpremies zetten de binnenlandse bestedingen onder druk. Door de lage productiegroei blijft de werkloosheid scherp oplopen. Het begrotingstekort overschrijdt volgend jaar waarschijnlijk de 3%-limiet uit het Stabiliteits- en Groeipact.

1 De wereldeconomie

Wereldeconomie sterk opgeveerd...

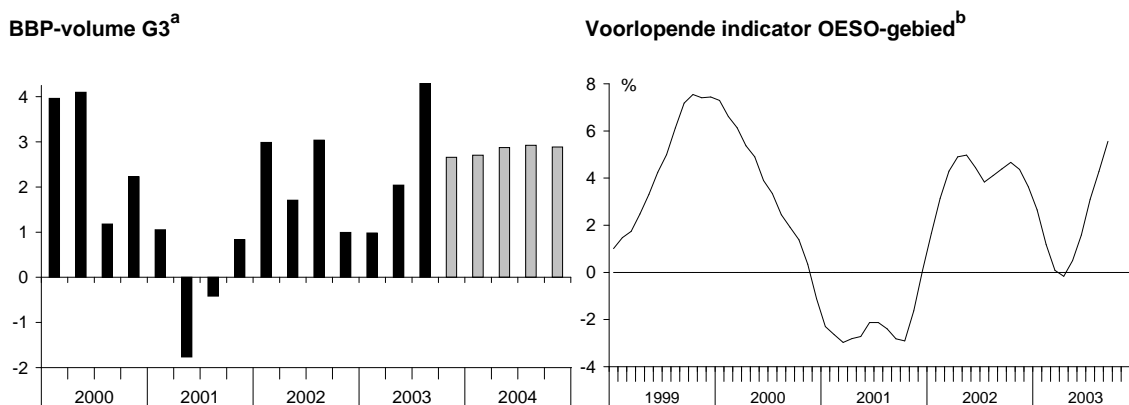
De wereldeconomie is in het derde kwartaal sterk opgeveerd. De productie van de G3 – Verenigde Staten, eurogebied en Japan – nam volgens voorlopige cijfers toe met 4,8% op jaarbasis, meer dan het dubbele van de groei in het tweede kwartaal (zie figuur 1.1). De conjuncturele aarzeling die in de zomer van 2002 begon lijkt daarmee ten einde gekomen. De Verenigde Staten kenden met een economische groei van 8,2% op jaarbasis de grootste kwartaalstijging in bijna twintig jaar. In Japan nam de productie voor het zevende achtereenvolgende kwartaal toe en wel met 2,2%. In het eurogebied was de economische groei met 1,6% het zwakst, maar dit was wel de eerste stijging sinds het derde kwartaal van 2002.

¹ Deze notitie is geschreven op verzoek van de Minister van Economische Zaken, ten behoeve van de Tweede Kamer. Deze economierapportage presenteert de ramingen die zijn gemaakt voor CPB Report 2003/4.

... en mondiale opleving zet door

Volgens de voorlopende indicator voor het OESO-gebied houdt de mondiale opleving aan in 2004. We verwachten dat de economische groei van de G3 gemiddeld 3% zal bedragen in 2004, een procentpunt meer dan in 2003. Dit gaat gepaard met een verdubbeling van de groei van de wereldhandel tot ruim 9%. Omdat de groei binnen Europa veel minder sterk is, blijft de stijging van de voor Nederland relevante wereldhandel met 7% daarbij achter. Dit zal echter wel de sterkste stijging sinds 2000 betekenen.

Figuur 1.1 Economische groei en voorlopende indicator OESO-gebied, 1999-2004

^a Mutaties t.o.v. voorafgaand kwartaal op jaarbasis; G3: Verenigde Staten, eurogebied en Japan.

^b 12-Maandsmutatie.

China motor van de wereldeconomie

China kent momenteel een adembenemende economische ontwikkeling. In het derde kwartaal lag de productie 9,1% hoger dan een jaar eerder; in het tweede kwartaal was dit vanwege de Sars-epidemie nog “slechts” 6,7%. In de eerste negen maanden lag de waarde van de investeringen 31% hoger dan een jaar eerder, terwijl de waarde van de uitvoer 33% toenam in de eerste tien maanden. Deze groei ging gepaard met een zeer sterke toename van de invoer met 40% in de eerste tien maanden. Daarmee is China momenteel mondiaal gezien de groeimotor. In 2003 gaat naar verwachting maar liefst 33% van de toename van alle uitvoer in de wereld naar China; de Verenigde Staten is goed voor 17% en het eurogebied slechts voor 9%.

Tabel 1.1 Economische groei, 2002-2004

	2002	2003					2004				
		CPB	CF	OESO	EC	IMF	CPB	CF	OESO	EC	IMF
	mutaties per jaar in %										
Verenigde Staten	2,4	3	2,9	2,9	2,8	2,6	4¼	4,2	4,2	3,8	3,9
Japan	0,2	2½	2,4	2,7	2,6	2,0	1¾	1,3	1,8	1,7	1,4
Eurogebied	0,9	½	0,5	0,5	0,4	0,5	2	1,7	1,8	1,8	1,9
Nederland	0,2	-¾	-0,7	-0,5	-0,9	-0,5	1	1,1	1,0	0,6	1,4

Publicatiedata: CPB – december, CF (Consensus Forecasts) – november, OESO – november, EC – oktober en IMF – september.

2 De Nederlandse economie

Economie klimt uit dal ...

De Nederlandse economie is het afgelopen kwartaal weer een beetje uit het dal gekropen. Volgens voorlopige cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek bedroeg de kwartaal-opkwartaalgroei in het derde kwartaal 0,1%. De drie kwartalen daarvoor kromp de economie en was dus sprake van een recessie. Vergeleken met het overeenkomstige kwartaal een jaar eerder lag de productie in het derde kwartaal nog wel 1,1% lager. De particuliere consumptie, de uitvoer en de investeringen daalden allemaal. Alleen de overheidsconsumptie – en vooral de zorguitgaven – droegen nog in positieve zin bij aan de economische bedrijvigheid.

... maar blijft ondermaats presteren

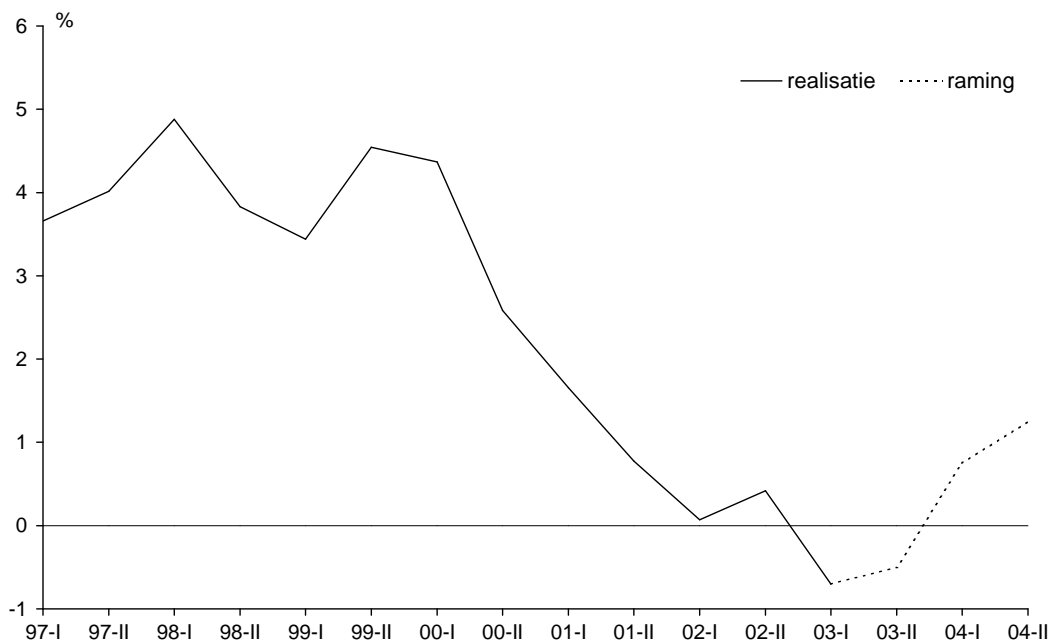
De Nederlandse economie is erg afhankelijk van het buitenland. De economie zal dan ook verder kunnen aantrekken met het herstel van de wereldeconomie (zie figuur 2.1). Toch zal de groei volgend jaar nog bescheiden blijven. Allereerst zal de buitenlandse vraag naar Nederlandse producten nog niet uitbundig zijn doordat de groei in Europa achterblijft bij de rest van de wereld. Bovendien blijft het bedrijfsleven marktaandeel verliezen door de sterke stijging van de arbeidskosten en de sterke euro – in een jaar tijd steeg de euro van minder dan 0,90 dollar tot circa 1,20 op dit moment. Ten slotte drukken de bezuinigingen op de overheidsuitgaven, de lastenverzwaringen en de stijging van de pensioenpremies de binnenlandse bestedingen.

Neergang vergelijkbaar met begin jaren tachtig

We verwachten dat de economie dit jaar met ¾% zal krimpen en volgend jaar met 1% zal toenemen. De gemiddelde groei in de periode 2001-2004 zou daarmee minder dan half procent per jaar bedragen, even laag als in de periode 1980-1983, de zwaarste naoorlogse recessie tot nu toe. De CPB-raming voor volgend jaar is in lijn met de jongste ramingen van de OESO en

Consensus Forecasts – het gemiddelde van de verwachtingen van een tiental financiële instellingen (zie tabel 1.1). De Europese Commissie is iets pessimistischer, het IMF is iets optimistischer. Er zijn zowel opwaartse als neerwaartse risico's. Zo is een sterkere euro mogelijk dan de 1,15 dollar waarmee nu is gerekend in de raming voor 2004. Aan de andere kant is het niet ondenkbaar dat de wereldeconomie sneller aantrekt. In het verleden is de kracht van het herstel vaker onderschat.

Figuur 2.1 Economische groei per halfjaar, 1997-2004^a

^a Groei ten opzichte van dezelfde periode in het voorafgaande jaar.

Uitvoer draagt herstel ...

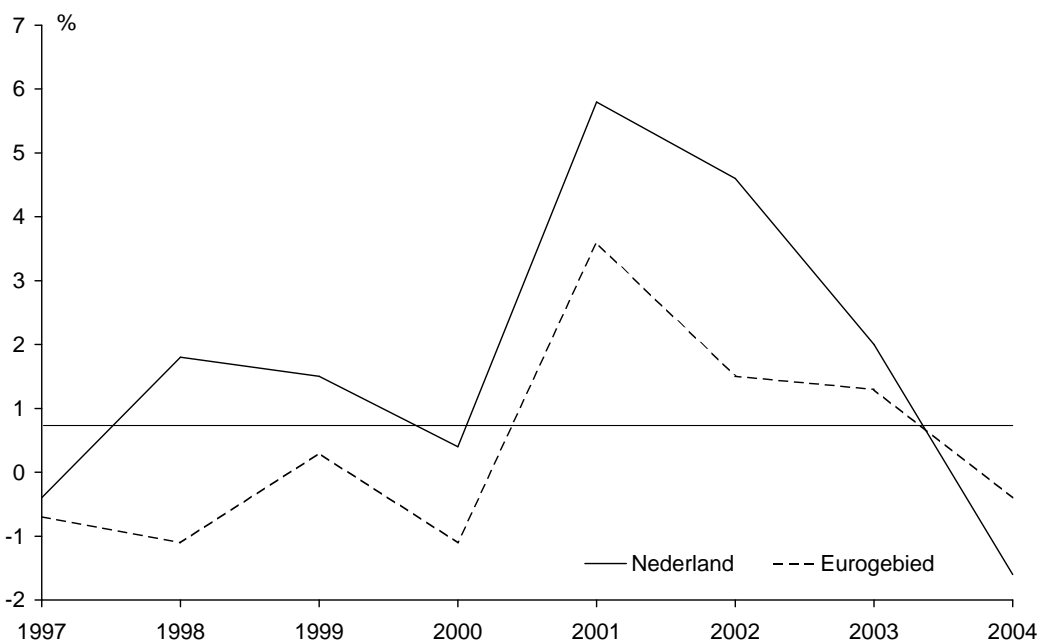
De uitvoer zal dit jaar opnieuw niet toenemen. De wederuitvoer – ingevoerde goederen die na een kleine bewerking weer uitgevoerd worden – groeit slechts in lichte mate door een lage vraag naar computers en consumentenelektronica vanuit het buitenland. De in Nederland gemaakte uitvoer zal zelfs dalen. Deels vanwege de lage buitenlandse vraag, maar ook doordat 'Made in Holland'-producten zich de laatste jaren uit de markt geprijsd hebben. Volgend jaar kan het bedrijfsleven profiteren van het herstel van de wereldeconomie, waardoor de uitvoer weer flink kan groeien. Dan zal de uitvoer vrijwel in zijn eentje verantwoordelijk zijn voor de economische groei.

... maar concurrentiepositie blijft verslechteren

Nederlandse exporteurs blijven echter ook volgend jaar nog marktaandeel verliezen. De concurrentiepositie blijft onder druk staan door de waardestijging van de euro en de sterke

stijging van de arbeidskosten. De arbeidskosten stijgen al sinds 1997 harder dan in het eurogebied en ook dit jaar zal dit nog het geval zijn (zie figuur 2.2). De loonstijging neemt dit jaar weliswaar af, maar niet genoeg om de lage arbeidsproductiviteitsgroei te compenseren. Volgend jaar zullen de arbeidskosten waarschijnlijk wel een stuk minder toenemen dan in het eurogebied door een verdere afname van de loonstijging en een sterk conjunctureel herstel van de arbeidsproductiviteit. Omdat lagere arbeidskosten zich altijd met enige vertraging vertalen in lagere uitvoerprijzen, biedt dit perspectief voor de jaren na 2004.

Figuur 2.2 Arbeidskosten per eenheid product in Nederland en bij concurrenten in het eurogebied, 1997-2004

Gezinnen nog zeer somber

Gezinnen zijn nog zeer somber gestemd, ook al verbeterde het consumentenvertrouwen in november licht. De particuliere consumptie zal dit jaar met maar liefst ¾% afnemen. Een belangrijke reden is de daling van het reëel beschikbaar inkomen van gezinnen. De koopkracht staat onder druk – vooral door de hogere pensioen- en ziektekostenpremies – en de werkloosheid loopt flink op. We verwachten dat volgend jaar het beschikbaar inkomen en de consumptie weer voorzichtig zullen toenemen. De reële loonstijging neemt weliswaar af en de werkloosheid blijft oplopen, maar daar staan minder lastenverzwaring en minder stijging van de pensioenpremies tegenover. Daarnaast zullen volgend jaar ook de negatieve gevolgen van de vanaf 2000 gedaalde aandelenkoersen op de consumptie verdwenen zijn.

Investerings blijven afnemen

De investeringen dalen al sinds 2001 en ook dit en komend jaar zal daar nog geen verandering in komen. De bezettingsgraad neemt dit jaar verder af – door de daling van de productie – en zal volgend jaar nog erg laag blijven, wat investeren minder noodzakelijk maakt. Bovendien is de winstgevendheid van het bedrijfsleven verder achteruitgegaan. De zogenaamde arbeidsinkomensquote bereikt dit jaar een niveau dat sinds begin jaren tachtig niet meer gehaald is. De lage winsten, die hiervan het spiegelbeeld vormen, maken het onaantrekkelijk te investeren en bemoeilijken bovendien de financiering. Volgend jaar zal naar verwachting enig winstherstel optreden, maar dat zal onvoldoende zijn om de afname van de investeringen een halt toe te roepen.

Tabel 2.1 Kerngegevens 2002-2004^a

	2002	2003	2004	2003-I	2003-II	2004-I	2004-II
	mutaties per jaar in %						
Bruto binnenlands product (BBP)	0,2	- ¾	1	- ¾	- ½	½	1¼
Particuliere consumptie	0,8	- ¾	¾	- ¾	- ¾	½	¾
Bedrijfsinvesteringen	- 5,9	- 4¾	- 2¾	- 5	- 4½	- 4¼	- 1
Uitvoer van goederen	0,0	- ¼	4¼	- ½	0	4¼	4
Consumentenprijsindex (CPI)	3,5	2	1½	2¼	2	1½	1½
Contractloon marktsector	3,4	2¾	1¼				
Werkgelegenheid in personen	0,8	- ¾	- 1	- ½	- ¾	- 1¼	- 1
Werkloosheid (niveau, %)	3,9	5¼	7				
Arbeidsinkomensquote (niveau, %)	84,9	87¼	86				
EMU-saldo (niveau, % BBP)	- 1,6	- 3	- 3¼				

^a Groei ten opzichte van dezelfde periode in het voorafgaande jaar.

Werkloosheid blijft oplopen

Na een uitzonderlijk sterke werkloosheidsstijging begin dit jaar is de toename gedurende de zomermaanden wat afgevlakt. Dit zal naar verwachting slechts tijdelijk zijn. De productie is dit jaar gekrompen en de winstgevendheid is verder verslechterd. Bedrijven zullen daarom voorlopig hun personeelsbestand moeten blijven afslanken, waardoor de werkgelegenheid in de marktsector volgend jaar wederom zal dalen. Bovendien zal door de bezuinigingen de werkgelegenheidsgroei in de collectieve sector verder afnemen. We verwachten dat de werkloosheid verder oploopt, tot 7% van de beroepsbevolking.

Inflatie onder Europees gemiddelde

In oktober is de inflatie uitgekomen op 2,0%. Daarmee was de geldontwaarding voor de tweede maand op rij lager dan in het eurogebied. De inflatie beweegt zich nu al een half jaar op of net boven de 2%. Naar verwachting neemt de inflatie volgend jaar verder af tot gemiddeld 1½%.

De arbeidskostenstijging vermindert volgend jaar sterk, de waardestijging van de euro zorgt voor lagere invoerprijzen, en daarnaast verwachten we dat de olieprijsen wat zullen dalen. De prijzenoorlog die momenteel in de supermarkten woedt, zal de komende tijd ook bijdragen aan een lager inflatiecijfer.

Loonstijging neemt verder af

De loonstijgingen vlakken langzaam maar zeker af. Nu voor meer dan 80% van de werknemers in de marktsector een cao is afgesloten zal de contractloonstijging dit jaar waarschijnlijk uitkomen op 2¾%. Onder invloed van de scherp oplopende werkloosheid en de dalende inflatie zal de loonstijging volgend jaar verder afnemen tot naar verwachting 1¼%. Deze loonstijging is grotendeels het gevolg van jaareffecten van loonstijgingen die in de loop van 2003 zijn ingegaan (overloop) en van reeds afgesloten cao's voor 2004. In het sociaal akkoord, dat dit najaar is gesloten, is een nullijn overeengekomen, maar tijdelijke loonsverhogingen in goed draaiende sectoren behoren nog tot de mogelijkheden.

Begrotingstekort boven de 3%

De uitzonderlijk lage economische groei leidt tot een verregaande uitholling van de belastingontvangsten en een sterke stijging van de werkloosheidsuitgaven. Daarnaast nemen de zorguitgaven nog in rap tempo toe. Het EMU-tekort zal dit jaar rond de 3% uitkomen en volgend jaar – bij ongewijzigd beleid – verder toenemen tot naar verwachting 3¼%. Hoewel het begrotingstekort hiermee dus de 3%-limiet uit het Stabiliteits- en Groeipact overschrijdt, is het niet zeker dat Brussel dit tekort als “excessief” zal aanmerken. Nederland kan zich mogelijk beroepen op de uitzonderlijke economische omstandigheden, zoals de krimp van de economie met ¾% dit jaar en het feit dat de groei meerjarig ruim onder de trendmatige groei ligt.